

DUHOVI NAD BALKANOM

Epilog za Balkansku trilogiju

Satirska igra

Romani, kao i ljudi, imaju svoju narav. Zbog sličnosti, ovu knjigu posvećujem
balerini Rikici Levi.

NAPOMENE:

I

Fusnotama će biti obeleženi preinačeni, a ponekad i doslovni navodi uzeti iz raznih izvora: od radio i televizijskih emisija, igranih filmova, stripova i dnevne štampe, pa do književnih i filozofskih dela. Jer, čitalačka publika posebno je osetljiva na originalnost, pojam veoma problematičan i relativan, a u modernim poetikama praktično neodrživ i nepostojeći. pisci su mu se već odavno podsmehnuli, svesni da je sve rečeno i da umetnost opstaje na kreativnom uzimanju iz opšte zdele.¹

II

Vesna Jezerkić, profesor na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, otkrila je sličnost između ovog romana i satirske drame ili igre.

Prvi je satirske drame pisao Pratina. On se, kao takmac Eshilu i Herilu, pojavio u vreme 70. olimpijade (499-496 g. st. e.) i od njegovih pedeset komada, trideset dva su satirske drame..... Žanr satirske drame definiše se u kritici deskriptivno. Najskoriji sistematski prikaz odlika satirske drame dat je u Kembričkoj istoriji grčke književnosti i pisao ga je Saton (Dana F. Sutton), inače autor obimne monografije o ovom žanru. Prema Satonu, te odlike bi bile: stalna upotreba hora satira i pojava njihovog oca Silena....; upotreba mitova sa mitološkom travestijom kao glavnim izvorom humora; odsustvo kritičkih osvrta na savremene ljude i događaje; govor je protkan kolokvijalizmima i skarednostima, a karakterišu ga i druge upadljive crte (deminutivi, razni uzvici, anahronizmi)....; sklonost opetovanoj upotrebi relativno malog broja stereotipnih situacija, tema i likova; tipična duhovita ponesenost tona, uz elemente slepстик-komedije; nevelik obim..... Satirska drama imala je ustaljeno mesto u dramskim izvođenjima. Ona je u V veku st. e., o Velikim Dionizijama, prikazivana kao četvrta, završna predstava dramske tetralogije, posle tri tragedije, čiji je zadatak bio da publiku opusti i razgali.

PROLOG

Epiloga za Balkansku trilogiju

"Da, gde su bili mrtvi? Šta je bilo od stotina i hiljada generacija koje su jednom živele na ovoj zemlji? Gde su bile njihove ljubavi, njihovi bolovi, njihove nade, njihove iluzije? Da li su sve otišle zauvek? Ili je postojala neka arhiva negde u kosmosu gde je sve bilo zabeleženo i zapamćeno?"

Isak Baševic Singer ("Ludak")

U retkim prilikama kada sam razmišljala o neprijatnoj činjenici da se mreti mora, uvek sam sebi namenjivala sreću iznenadne i kratkobolne smrti lišene predigre, naime, onog uvodnog stanja, onog sporog i mučnog propadanja i žalosne iznemoglosti koji bi me nagnali da od drugih zavisim, i sami po sebi bili dovoljan razlog da poželim odlazak sa ovog sveta. Mama je često govorila "Il Dio ke mi de kama kurta"._ Njoj, nažalost, sudbina nije podarila blagodet naprasnog rastanka sa životom, ali meni, srećnici Veri Korać, jeste. Kakva radost!

Još ni u šta nisam sigurna, ali mi se čini ili možda pričinjava (ah, kako razlučiti šta je ovde stvarnost, a šta privid!?) da sam stanovnik nekakvog prostora zakriljenog prozračnim kišobranom... Ne, nego polivinilskim suncobranom, jer je sveosunčan i sveosvetljen. Ili je to prozirni klobuk poput meduzinog tela razapetog nad nepreglednim prostranstvom nebeskog svoda. Najverovatnije grešim, jer i dalje svemu određujem granice. Misao tek mora da mi se privikne na pojam bezgraničnog i da se liši tereta konačnog... Moram da pitam Huana Garsiju Galana de Olivaresa. On me je ovamo dopratio, a zatim odmah isčezao rekavši da će se vratiti uskoro. Ali, nisam stigla da ga zapitam šta ovde znači "uskoro"?

Dakle, u njegovom odsustvu mogu samo da nagađam: rekla bih da obitavam u nikad naslućenom "NEČEMU" ili "NIČEMU", (zavisno od ugla posmatranja), koje ću uslovno nazvati Svetom Prisustava. Iako je meni, tek pristigloj, sasvim stran, on mi zasad deluje stišano i blago, takoreći utrnuo od sveobuhvatnog saglasja. Nagađam da nosi takve odlike da bi me u mojoj uzrujanosti i nesnalaženju smirio.

Da li je ovo svet slobode za razliku i u suprotnosti od onog dobro poznatog kome ću nadenuti ime Svet Pokretnih Tela. Do malopre bitisanje moje celokupne ličnosti uslovljavale su njegove odrednice. Bez njih nisam mogla biti ono što jesam, to jest, ono što sam bila, jer sam sada, izgleda, postala ono što dosad nisam nikad bila... Ili, ako su oba moja stanja samo tačke zastajkivanja na spiralnoj putanji bez početka i kraja, začarani krug bez ulaska i izlaska, možda sam već često bivala ono što sam malopre bila, kao i ono što sad jesam...

Moraću da pitam Huana. Jer, šta sam ne znam, osim da sam prilično zbunjena i smušena, što nije začuđujuće s obzirom da sam u vanzemaljskom okruženju. Pa ja sam, takoreći, bestelesni vanzemaljac!

Po svemu sudeći ovaj kolosalni trem ispod koga sam se tako naprečac i iznebuha obrela, nalazi se sa one strane telesne pokretnosti. Znači, on je van domašaja dogme, drame i pragme, drugim rečima, akcije i reakcije gde svako utiče na svakoga, pa sledstveno može drugoga da povredi udarcem, zloćom, prevarom, ili pak da ga usreći milovanjem, dobrotom, poštenjem. Jesam li ja izvan područja ponosa i poniženja, pobeđe i poraza, uspeha i propasti, strasnih prohteva i neostvarivih žudnji -- tog nesavršenog sveta neslobode?

Ne bih volela da je ovde pojedinačnost potpuna, dovedena do blažene usamljenosti: da sam sasvim sama sa sobom i svojim sećanjima... Verovatno nije tako, jer mi je

Huan pravio društvo u onom brzometnom odlasku sa onog sveta. Prosto me je zakrtilo svojim ogromnim plaštom, takoreći usisao u njegovu prostranu nutrinu i doveo ovamo... Doduše, nismo imali vremena za razgovor, ali ćemo valjda imati po njegovom povratku.

A možda se ja lagano pripremam za oduzimanje svake individualnosti i, daljim preoblikovanjem, odvođenje u opštost ili opštu istovetnost koja i čini konačnu suštinu smrti?4 Jer, zašto se sa mojim, uslovno govoreći, duhom ne bi odigravalo isto što i sa mojim, bezuslovno govoreći, telom? Bilo kako bilo, ovde je, slutim, život zamenjen stanjem. Ja bih to stanje mogla nazvati gnusnim i beznadežnim, ali i veselim i obećavajućim... Tako je, rekla bih, sa svim onim što ne poznajemo dovoljno.

Svakako, još se osećam neraskidivo vezana za onaj pređašnji "donji" opstanak, onu mutnu i uzbudjivu bujicu nepredvidivog toka, čija me završnica, uprkos prijatnoj hitrini, nije ni malo razdragala, jer joj je prethodilo vreme ličnog poraza i sveopšteg bezumlja. Moje ulivanje u opštost (ako je to ono što mi sleduje) ispratila su glupa vremena glupih ljudi koji nisu znali da se nasilje u nasilju okončava.5 Dakle, ispratio me je mrak. A ovde je, izgleda, večno jutro, pa premda mi ono nikad nije bilo omiljeno doba dana, sada ga dočekujem sa radošću posle svih preživljenih tipično balkanskih krvavo-crvenih sumraka i smiraja, a uprkos slatkastom mirisu procvalih lipa kad pljusnu proletnje kiše!

Ne čudim se što još osećam gotovo fizičku pripadnost toj razigranoj, ubilačkoj tmini jer sam je tek prekjuche napustila. Nedostaje mi moje telo. Nije bilo Bog zna šta, ali, kao moj jedinstven i isključiv posed sa njim sam se saživela i zasnovala odnos potčinjene gospodarice. U njemu sam se dobro snalazila, čak i kad bi me izbezumljivalo svojim hirovitim postupcima, zahtevima i tegobama. Uprkos povremenim iznenađenjima koje mi je priređivalo, na njega sam se navikla kao na staru, mnogo puta otpevanu melodiju čije sve reči znam napamet, pa mogu da je pevušim tiho za sebe, ili glasno punim plućima pred drugima. Ah, ta pesma -- moje telo -- uvek sa ponekim neočekivanim tonom koji se samovoljno ubaci gde mu nije mesto, toliko znana da je nemoguće razlučiti je li mi draga ili nije!... Moja sadašnja potreba za telom, kao i bliskost sa tek napuštenim svetom pretpostavljam da bi, po logici stvari, trebalo vremenom da jenjava... Vremenom? Postoji li ovde uopšte vreme? Ako postoji, odmiče li? I šta je uopšte vreme ako ne prolazi? Hoću li se navići na stanje prostornog i vremenskog beskraj? Možda mi je upravo zbog težine shvatanja takvih pojmova pružen ovaj privid suncobrana, -- da mi podari utisak ograničenog. Inače bih se potpuno raspametila! A šta ako se i ovo u čemu sam i što težim da prigrlim samo da bih produžila i nagoveštaj ondašnjeg života, raspukne kao mlitavi mehur na vetru!?... Što da ne? Sve je moguće kad je moguće da pametujem i posle sopstvene smrti! Otkud ja znam šta mene sad čeka? Izgubila sam telo pa što ne bih u dogledno vreme i misao? Ili to nije zapravo misao već duh?

Huan će mi dati odgovore.

Pitam se treba li smrt da nas uči koliko je bespredmetan strah od smrti koji se nadmeće sa strahom od života. Tragedija mrtvih je, tvrdi veliki pisac, što oni ne znaju koliko su srećni što je tako. Kad bi neko od mrtvih znao koliko je srećan, mogao bi da poželi da umre drugi put iz čistog zadovoljstva, a živi bi i dalje vapajima pratili zauvek izgubljene, nikad se ne zapitavši je li njima bolje nego onima koje su konačno napustili. E pa, po ovom kratkotrajnom iskustvu: bolje im je! Negde sam pročitala belešku iz teških ratnih vremena, -- a takvih je na Balkanu uvek previše, -- da se jedino u obliku duha može opstati. Živi naprasno umiru jer ne mogu da podnesu život, pa ne upražnjavaju rusooovski beg u prirodu, već drugde traže pribežište! Tako sam i ja, u masi sličnih slučajeva, bez ikakve lične kataklizmične odluke, uletela u Svet Prisustava, u poslednje vreme znatno obogaćen balkanskim kontigentom.

Ih, kako bih rado, da mogu, došapnula mojima da sam dobro! Ništa me ne boli, stare rane više niko ne može da raskrvari niti nove da nanese, -- dakle, bol u ovom statusu quo ne postoji, što valjda znači da bestelesno stanje obezbeđuje nedodirljivost, to jest, prirodnu veselost kao uslovni refleks na fizičko nepostojanje. Zar nam smeh ne vraća uravnoteženost i zdrav razum? Zar nas humor ne ozdravljuje? Aristofan i Lucijan nisu se kolebali da uvrste olimpijske bogove u njihovu stvaralačku smejuriju, a ni Rableov humor ne šteti nebo! Na nebu je, znači, zabavno! Verovatno neću biti ni usamljena... Hoću li moći da sažmem u sebi prisustva svih onih koje sam volela -- mamino, tatino, teta Rikicino, teta Ninino, teta Klarino, teta Bukino, Elijasovo, Isakovo, Stevanovo?... Da se sa njima susretnem, da ih sve "vidim" i sa njima "pričam"? Ako bi se takva sposobnost pokazala mogućom, obistinio bi se jedan od mojih najomiljenijih snova!

Moraću da proverim sa Huanom.

Ako je svako od mojih milih i dragih išao istom putanjom kao i ja, onda mi je laknulo, jer sam svesna da je svima njima patnja uskraćena, a blagodet veselja podarena možda tamo u nekom dubljem plavetnom sloju ovog kišobranastog Sveta Prisustava, na čijoj se periferiji ja nalazim. Pošto sam se uvek grozila predgrađa i udaljenih gradskih četvrti, nadam se da ću se što je moguće pre naći u centru. I svesna sam -- a sad mi je svest jedini posed -- da neka veza između ovog u čemu sam i onoga u čemu sam bila ipak postoji. Da, da! I eto, dabome, smesta mi postaje jasno da je most između ovosvetnog i onosvetnog opstanka Huan Garsija Galan de Olivares. Tako je! On je jedini koji klizi sa jedne na drugu stranu i časkom prevali svetlosne tunele od zelene tvrde planete do modrog mekog neba. On je besprekorni klizač na mamutskoj skakaonici između različitih svetova, vremena i stanja... On je večiti putnik... Dok sam bila živa on mi je značio radost postojanja i zebnju od nestajanja. On je bio moj toreador, pesnik i hotelijer iz Kordobe, prosjak pred Voznesenskom crkvom, nosač sa opuškom međ usnama na Peristilu, samoubilački beli golub, tajanstvena senka među tršćanskim kolonadama, pijanac iz "Poslednje šanse", dašak vetra na Novom groblju... On je bio i eksplozija one nedolične kašikarske parade od koje su ostali crvenilo na pločniku i beličasta svetlost u očima,

naime, moja krv i njegov sjajni plašt... Lepa podela uloga i pomalo nepravedan deobni bilans. Bilo kako bilo, moj pratilac od susreta u Kordobi do sprovida, sve jeste i svašta može i svugde stigne. Uvek je fakirski uporno pored mene, u meni, natušteno-nasmejani, stišano-izazovni, smrtonosni zaštitnik... Sav je u stopljenim kontrastima: san i java u istom času! Moram priznati da mi se veoma dopada, da sam čak i pomalo zaljubljena u to neverovatno promenljivo i prevrtljivo biće kome bi se svi smrtnici morali diviti, jer on je sve što bi i oni bili da u međuvremenu nisu bili -- ništa!⁷

Ah, kakva mi konfuzija vlada u mislima! Istini za volju, nije ni čudo: dvoje se razvedu pa se skroz unezvere, država se raspadne pa se narodi izbezume, a kako ne bi duša kad se bespovratno odvoji od tela tako drastičnim jednokratnim potezom?

Evo Huana između Kaće koja najviše plače, i Staše koji takođe ne prestaje da vadi maramicu... Žao mi je što toliko tuguju. Ispunjeni su teskobom i strahom. Zacelo se i ja pomalo plašim, a još više čudim: sve vidim, a oči nemam, sve čujem, a uši nemam, mirišem Rinin skupi parfem, a nosa nemam, -- moja čula su samo puko prizivanje doprekjučerašnjih nadražaja... Međutim, prizori koje posmatram, oka kao priljubljenog uz observatorijski durbin greškom rastrojenog naučnika okrenut ka zemlji umesto ka nebeskim telima, nisu umiljata sećanja već stvarna slika toka događaja... Znači, mogu da prisustvujem zemaljskim događajima!

Moj kovčeg nose Huan, Milan, Staša, Klark i Roni, a stari Spasa pridržava. Povorka je duga. Mnogo sveta jedva prepoznajem... Ko li su svi ti ljudi? Jesam li, ne daj Bože, počela da zaboravljam? Ne, ne! Evo, bez ikakve sumnje mogu sa sigurnošću da prepoznam moje prijateljice Rinu, Lanu, Almu, Iru, Olgu, Gocu, Beku, Branku, Jelicu, Editu, Nenu, Sanju, Jasnu, i rođake Didi, Pninu, Esteru i Lidiju... Došli iz Mađarske, Svajcarske, Španije, Izraela i Amerike. Uložili veliki napor samo da bi prisustvovali ispraćaju i zakopavanju jednog tela, što se naziva odavanjem poslednje pošte! Ah, svo to izlišno ljudsko izmotavanje! Hm, hm... Za vrlo kratko vreme postadoh neodmereno kritična prema jadničcima sa mravljom pameću i okorelim navikama, kojima sam i sama do nedavno pripadala i uredno išla na pogrebe sa tugom u srcu, cvećem u šakama i suzama u očima...

Ne treba da me brine što mnoge iz ove skupine uopšte ne prepoznajem, jer sam uvek lako zaboravljala i često mešala lica. Ipak, ako je moje ovdašnje postojanje uslovljeno sećanjem, a pamćenje mi iščili, da li ću tada prestati da postojim? I kakva je to zapravo veza između ovog i onog bitisanja? Moje celokupno ondašnje "ja", kome jedino nedostaju kosti, mišići, krvotok, svi organi i salo, preneto je ovamo. Tako egzistiram. Da li će nove spoznaje lagano izbrisati sva ona uzburkana osećanja, sećanja i nauk, i konačno me osloboditi zavisnosti od zemaljskog življenja? Ili će pak svako sveže učenje predstavljati samo nadgradnju na ono drevno nakupljeno od izlaska iz majčine utrobe do ulaska u ždrelo svemira?

Moram pitati Huana.

Inda, osvesti se: ti MISLIŠ, znači postojiš... Pa tu znamenitu, a jednostavnu postavku zna svako dete... Ali, šta ako mi ugasnu misli? Šta ako se i one, kao i to moje grešno telo u sanduku, lagano pretvore u prah? Ne! Ne dopuštam da me ophrvavaju kataklizmična proročanstva. Hoću da razmišljam o dobrobitima novonastalih prilika. Recimo, o činjenici da ću postati bezgrešna, jer sam grešiti mogla samo dok sam bila sjedinjena sa telom. Ono sada zauzima čistunski stav, i lišeno vragolastog duha kao aktivnog naredbodavca, postaje nepokretno pa, shodno tome, neupotrebljivo, i preuzima krotku ali jadnu ulogu kamena, i to onoga koji će se uskoro na sopstvene sastojke raspasti! Zajedno smo bili zlice, a odvojeni smo dobrice! Zajedno nevaljalci, odvojeno poštenjaci! Potpuni zavisnici jedno od drugog. Jedno drugom najjača droga. Opijumska sprega. Žestoko smo se međusobno čuvali i mučili. Ah, koliki trud uložen u to telo: mazanje spolja (kremama), podmazivanje iznutra (vitaminima). Sva ta briga i nebriga: ulepšavanje, tetošenje, lečenje, ali i mrcvarenje, trošenje i ugnjetavanje! Morala sam, htela ne htela, da oslušujem titraje njegovih damara, podnosim njegove prohteve i saglašavam se sa njegovim odbijanjima. A ono je, za uzvrat, trpelo moje lumperajske nesanice, mrzovoljno nekretanje, gurmansko prejedanje, udare uzbuđenja i napade teskoba. Ipak, nekako smo se usklađivali i, ako ne obožavali, onda bar spremno i usrdno podnosili. Sa njegovim odlaskom u nepovrat, nevoljna da se prisećam groznog obličja koje je zadobilo u času kad sam se od njega odvojila, priznaću da sam naš zverski rastanak proknjižila kao neprikladan čin antipatične zlobnice sudbine. (Mogao je da bude metak umesto bombe!) Međutim, pošto je provereno pravilo onostranog života i sveta da se uvek nešto dobija da bi se nešto drugo izgubilo, bilans bi trebalo da bude sledeći: sad više nema divotnog ukusa hrane, ali nema ni histeričnog izgladnjivanja; nema koketnog ukrašavanja, ali ni tereta starenja, nema mirisne čistoće, ali ni smradne prljavštine, nema udobnosti ružičastog stana, ali ni nerviranja oko kvarova i majstora, nema nikakvog poseda, ali nema ni džeparenja i obijanja, nema ni nabavke ni prodaje, ni sna ni nesanice. Nema bolesti i bolova, ali ni razdraganog klikanja kad uminu, nema ljubavnog zanosa, ali ni ubitačnog očajja, nema ponosa zbog uspeha, ali ni poniženja zbog poraza... Nadam se da sam pobešla zauvek (a ako je tako, hvala Proviđenju) od surevnjivosti, trvenja, nesloge, zavisti, podmetanja, i prizemnog ogovaranja. Hoće li me ovaj svet osloboditi neminovnosti ili i on, kao onaj donji, gaji svoje koje ću htela ne htela morati da prihvatim? Hoću li i ovde osećati bol zbog gubitka onih koje volim ili strah sa kojim sam se rodila? Hoće li ikad više biti tutnja koji bi me zastrašio, ili hrabrosti kojom bih se okitila?

Moraću zapitati Huana.

Ima i nema, ali, zacelo, po mom sadašnjem smušenom nagađanju, više ima onoga čega nema. Pa što da ne? Kad ima zemlje koje više nema, što ne bi bilo i mene koje više nema, a kako pisac "Zemlje koje više nema" lepo primećuje, svako ima nekoga koga nema. Tako svi imamo ili nemamo ono što ionako ne postoji! Prava ljupka ljudska petljancija!

Zapravo, život živih je stradanje i muka. Kao da svi živimo uklesanih imena na spomen ploču koja je gigantski memento životu! Oksimoron, nego šta! Negde sam pročitala da ljudsko biće namerno krši prirodne zakone. U tome je, rekoše mudraci, koren greha. Stoga, jedino čega se sada bojim (valjda će me skorim otkrićima i ta muka mimoići) jeste da se možda neko iz ovog spoznajnog bestelesnog sveta ponekad i vrati u onaj nespoznajni telesni. Reinkarnacija, ako je ima, ozbiljno me zabrinjava. Vratim se o obliku nekog crva ili konja ili, ne daj Bože, slonice! Strašno! Ili, ako je vreme ponovnog pojavljivanja u svetu živih neodređeno, pojavim se u ljudskom obliku kao zločinac na staroegipatskom ili vavilonskom sudu i pomoću religioznih rituala budem podvrgnuta nekoj krvoločnoj presudi! Jezivo! Ili bupnem na zemlju kao žitelj ranobaltičkih plemena Leta i Kura da se smrzavam u nekoj nedodžiji! Ali, ne, ne i ne! To su samo onozemaljska trabunjanja u koja nisam ni tamo verovala pa što bih ih sada uzimala u obzir?!

Ipak, istini za volju, ne treba ulepšavati moju situaciju. Nije sve baš tako fantastično! Recimo, pitanje je hoću li moći da čitam knjige, ili samo da se prisećam pročitano. Ako budem i nadalje mogla da prisustvujem događajima u Svetu Pokretnih Tela kao što sada mogu, možda bih mogla sebi da priuštim čitanje nečije otvorene knjige, poput onog u prepunom trolejbusu. Ali tada izbor literature ne bi bio moj već tuđ. Zacelo više neću moći da pišem, jer to zahteva, pored umne, i čisto fizičku aktivnost, ali ću možda moći da stvaram zaplete, da osmišljam za svoje lično zadovoljstvo najneverovatnije priče koje će upravo zato što nisu okovane pisanom rečju imati veliku snagu i ličiti na opipljivu zbilju! Moći ću slobodno da im se divim, jer delo i ne vredi više od divljenja što mu iskazuje autor.⁸

O tome ću svakako popričati sa Huanom.

A šta li je sa slušanjem? U glavi mi bruji muzika... Kakvoj glavi? Pa ja više nemam glavu! I otkud čitav filharmonijski sastav?... Rina je muzika, ja sam reč. Šta se to izmešalo? Da nije greškom deo Rine ušao u mene pa mi ispremetao iskustva? Ili ću ja ušetati u njene snove, i za takav korak se sada spremam? Utvrdiću prilikom prvog dužeg razgovora sa Huanom. Evo, sad "čujem", i otkud odjednom znam da su to Varijacije za čembalo Johana Sebastijana Baha, koje je veliki kompozitor napisao za smirenje košmarnih nesanica nekog Fridriha?... Bože, neću valjda morati da slušam i Ivanovu muziku?.

Rina je bila jedina koja je nazirala obrise Huana Garsije Galana de Olivaresa, jedina koja je opipavala puls tog nestvarnog bića, ne shvatajući, kao što nisam ni ja, njegovo značenje i značaj. Između mene i Adrijane Božović, moje drugarice Rine, postojala je od detinjstva jedna čudna sprega različitih ali obema razumljivih osećanja i misli koja se ni sada, mojom smrću nije ni poremetila ni raskinula. Rina, Huan i ja -- kakav zadivljujući trio! Savršeno, ali nikako sveto trojstvo! Trougao na kome Rina obitava dole, ja gore, a Huan na večnom putu između nas dve!

Huana će besumnje zanimati ova moja postavka.

Kovčeg na ramenima mojih jadnih prijatelja, smrznutih i povijenih pod udarcima podivljale beogradske košave, leluja se i čini se kao da će svakog časa skliznuti i pasti na tlo. Ovde, u Svetu Prisustava zasad nema ni zime ni vrućine. Mogu li da računam na to da mi više nikad neće biti ni toplo ni hladno? Da neću ni drhtati, ni oznojiti se. Da nema godišnjih doba! Nema ničega. Jesam li ja u ničemu? Ili sam u svemu? Odgovor još nemam, ali sam čudesno svesna da ću ga dobiti od mog odnosioca sa onog, i donosioca na ovaj svet. Ipak, naslućujem i sama, sledeći trag šture logike, da će magnetska privlačnost mog tela popuštati srazmernom brzinom njegovog raspada i pretvaranja u prašinu, pa će se, uzročno, moj duh udaljavati i najzad odlepršati u sveopštost. Sve su to moja nagađanja, a da li sam u pravu potvrdiće ili oporeći Huan Garsija.

Postoji li čistilište, raj i pakao? Je li ovaj moj trenutni svet, prostor koji nazivam predvorjem, periferijom ili predgrađem, jer bolje izraze ne nalazim, čistilište? Ne bih rekla i sad mi se pričinjava da mogu odgovorno da ustvrdim (ne znam samo kome) da su nas bledunjavi rabini, ispošćeni sveštenici i bradati popovi, tamnopusi gurui sa vedama i praocem Brahmom, rozikaste bucmaste bude, -- svaki advokatus dei, _ponaosob -- ostavili u tmici blaženog i prilično popularnog neznanja. Bando glavo i uporno od vajakada recituju ljudskom rodu svoj nauk sličan priručniku sa uputstvima za poslušno življenje, doduše bez mnogo uspeha, jer vatru izvornog zla u čoveku ne utuliše. I, zacelo, oni nikad ne dadoše istinito činjenično stanje u odnosu na ljudski postanak i nestanak. Što se postanka tiče, ne znam, ali bih se upitala nije li umiranje ništa više do urastanje u astralni svemir?... Sve mir! Svevišnji mir, svekoliki, sveopšti mir! Pa da! Kako se toga ranije nisam setila? Da jesam, mogla sam se tom rečju poigravati... Toliko sam je puta upotrebila, a nikad o njoj razmišljala. Reči treba razlagati kako bi im se u potpunosti shvatio smisao.

Pitaću Huana je li svemir zaista ono što mu ime govori ili je to još samo jedna ljudska izmišljotina zasnovana upravo na pogrešnim postavkama poimanja ovog prostranstva.

Ah, dok ja ovde filozofiram, moji prijatelji, smrknuti i satrti od jada u plačnoj povorci ne znaju da ima nečega i posle, da dolazi nastavak po završetku, i da kraj nije kraj! Kad zavesa padne, onda predstava tek počinje! Obradovala bi ih poruka o onostranom i ovostranom bivstvovanju. Onostrano je pokretno i kratkotrajno, to znam, ali ne znam je li ovostrano nepokretno i beskrajno.

Pitaću Huana.

Do prekjuče sam ovostrano zvala onostranim i obrnuto! U principu, ni jedno ni drugo me ne oduševljava. Izvesno je da sam deprimirana svojim sadašnjim pogledom na onaj svet koji mi odjednom izgleda sićušan i gotovo nevažan, a koji sam tako ozbiljno shvatala i gajila luckastu veru u jedinstvenost i neprevaziđen značaj svakog koraka u njemu načinjenog. Da li ovo potire ono? Ne bih rekla, jer da nemam onostrano iskustvo, ovostrano bi predstavljalo samo večnu prazninu. Večnu?... Mislim... Pretpostavljam... Valjda... Možda... Gubim tok misli... Mrzim kad se

izgubim u sopstvenoj rečenici... Oni odozdo me dekoncentrišu... Večnost! Staša je prezirao tu patetičnu pesničku, ljubavnu i politikantsku reč, a ona će ovde možda iznebuha dobiti svoje pravo značenje. Lepo. To mi se sviđa.

Moram priznati da bi me obradovala sposobnost da iz ptičije perspektive držim na oku sve manje razumljiva što se više odmičem, smešna uzbuđenja i razorne sekiracije, dosadne tajne i ofucane ljubavne jade, goruće mržnje i frivolne spletke -- sve to sečenje vena, kopanje rupa i dolivanje ulja na vatru onih kojima sam do maločas pripadala. Od količine novostečenog razumevanja i neke olimpijski bogovske mirnoće prosto sam se naježila! To jest, zamišljam dlačice koje su se našušurile na onoj koži u sanduku koja se već raspada. Da, gadno ali istinito. A, istini za volju, većina istina nisu prijatne.

Dakle, zasada je jedino sigurno da sam srećni posednik onoga što je postojalo ispod mog nekadašnjeg čela. Sam organ, mozak, mek i podatan, već se predao samrtnom crvu, ali um će, nadam se, ostati netaknut. Da li to znači da sve opipljivo nestaje, a sve neopipljivo ostaje da bi ovde postalo opipljivo, pa, ne daj Bože, isto nestalo?

Ovo je veoma važno pitanje za Huana.

Dakle, u njemu, tom mom mozgu, bilo je dosta toga sakupljenog tokom gotovo pola veka. Hoću li moći da preturam po sećanjima kao po starom tavanskom stovarištu? Ah, taj svet mojih misli neuhvatljivo malen i nesrazmerno velik: tek ga sada sagledavam u svoj njegovoj mikroskopskoj sićušnosti i kolosalnom obimu. Dakle, ako mi um ostane netaknut, onda je svakako za svakog ljudskog stvora preporučljivo tokom života čitati, slušati, oslušivati, posmatrati, poznavati, zbližavati se, voleti... I pamtiti!

Možda je konačna velika kazna za nas umrle, -- pakao kojim nas nadmeno i samouvereno plaše propagatori svih vera i uškopljivači slobodne misli -- što beskrajni neprotok vremena donosi dosadu? Ne znam... Još ne znam, ali ako iz ovog predgrađa Sveta Prisustava, odakle mogu da posmatram svezemaljska kretanja i dešavanja, ne utonem u neko udaljeno, dubinsko središte potpunog zaborava, opstanak će mi biti čak gizdavo bogat tuđim doživljajima. Uostalom, zasad mi je dobro, a o dolazećem ću, kao Skarlet O'Hara, razmišljati sutra.

Razmišljaću pošto ozbiljno porazgovaram sa Huanom.

Možda ću se baviti drugim... hm... vasijskim stanovnicima. Možda ću razmatrati neka nova stanja za koja dosad nikad nisam čula i sticati neke sasvim nepojmljive spoznaje koje će me obuzeti svojom čudesnošću? Možda... možda... I ko je to napisao da se mrtvi tiskaju u teskobi nekog strašnog sveta i da svojim plazmatičnim oblicima prolaze jedan kroz drugog? Đerđ Konrad u "Gubitnik"-u? Da... Mogla bih ga obavestiti da bar zasad nema teskobe, nema migoljenja ljigavih tela, jer nema tela. Samo čistunsko jutarnje belilo i lebdjenje... A tek muzika! Je li to Bramsov koncert za violinu i orkestar? Da... da! Rina je opet sa mnom... Ipak, i pored muzike, kao da prelazim iz tišine u tišinu. Moram da saznam hoću li kasnije opet još dublje u tišinu...

Za sada još sam u mogućnosti da pratim prijatelje koji hodaju pognutih glava iza kovčega pokrivenog pregrštima kala, mog omiljenog cveća. Izgleda da su pokupovali celokupnu dnevnu ponudu beogradskog tržišta. Ponegde stidljivo proviruje uvezen sa Tasosa poneki stručak đurđevka, maminog omiljenog cveta. Neko se setio. Njihova žalost, pojedinačno slabija ili jača, iskrena ili odglumljena, ali uopšteno besumnje prisutna i očevidna, potiče iz njihovog neshvatanja mog raspoloženja pred samu smrt: otišla sam od njih u pravi čas, u trijumfu poslednjeg bekstva kad sam se osećala istrošenom, izivelom i starom, zamrlom od mnoštva gubitaka koji ovde, ah nepravde, liče na humorističnu satirsku igru. Nije bilo više ćoška iza koga bi me čekalo iznenađenje. Gotovo prinudno mi se činilo sopstveno prisustvo u za mene jalovom svetu, pa stoga sam, dabome, želela da iz njega išetam što je moguće pre... Život -- kiselo grožđe? Što da ne? To što mi nazivamo ljubav prema životu nije, dobrim delom, do vezanost za određene životne oblike i navike. Možda je tu negde koren i celog ljudskog straha od nepostojanja. Dakle, po logici stvari i u skladu sa prilagodljivom, a i prevrtljivom ljudskom prirodom, da sam poživela verovatno bih promenila mišljenje ili bar stišala očaj, ali odgovorno tvrdim da sam dobila upravo ono što sam u tom času iskreno priželjkivala. Da li se ja to tešim!? Samoubediivanje u dobrobitnu stranu nekog nemilog ili tragičnog događaja izvorno je umeće čoveka koje mu je korisno usađeno da bi nesreću pregrmeo umesto da sebi život prekraćuje. Mogla sam, naime, lepo da se ubijem. Elegantno: pilule za spavanje i zbogom svete... To nisam sprovela u delo iz tri razloga: prvo, jer je i moja suparnica mahala zastavicom samoubistva, doduše neuspešnog; drugo, jer samoubijanje iz ljubavi u tim godinama nosi prizvuk jeftine melodrame; i treće, jer ubiti se jednostavno nije pristojno. Eto! Kristalno čisto i jasno razlozi su mi tek sada pukli pred očima zbog toga što sa pijedestala neupletenosti i hladnog razuma sagledavam i sebe i druge... Znači li to da će moja osećanja, poput čula i osećaja, iščileti, i da ću se pretvoriti u šturu aristotelovsku činjeničnu objektivnost?

Ne znam, ali ću saznati.

U svakom slučaju, oni napaljeni ludaci i izbezumljene svađalice sa svojom blesavom bombom prokrijumčarenom sa nekog od tekućih ratišta, učinili su mi temeljnu životnu uslugu oslobodivši me života, -- svakako, jedinog koji sam tada poznavala. Sada je sve na svom mestu: ja sam gde treba, a i oni su gde treba -- švrćkaju se gradom gorki, ali slobodni. U ovom slučaju podržavam olenjen pravosudni sistem. Ja tim momcima želim dobro zdravlje i dug život kao kaznu ili kao nagradu za njihovu dražesnu i celishodnu svađu.

Evo, najzad me polažu u raku... Raka -- ružna reč. Da ljudski rod zna šta polaganje u zemlju znači svakako bi nekom lepšom ovenčao odlazak sa onog sveta! Osećam olakšanje sa svakim grumenom zemlje koja pada na kovčeg... Odvajam se konačno od tla, magnet zemljine teže slabi, lebdim u bestelesju, vazdušasto se lelujam u šarolikom vrtlogu svetlosti... zvezdanim virovima, šuštavim strujama vazduha... Ili mi se sve to čini jer smatram da bi tako trebalo da bude?

Ah, Rina, jedva čekam da umreš pa da sve ovo čudnovato, čudesno, čudotvorno i čudovišno shvatiš, da, takoreći, uđeš u ovdašnji protok. Ti si moja jedina saučesnica u Olivaresovom prisustvu. Čak si mislila da si ga i sama jednom videla na kišom okupanim travnjacima svog bečkog dvorca, pa i pored toga, kao i ja, nikad nisi poverovala u Svet Prisustava, iako si često pričala o neuništivosti energije i njenom oslobađanju iz tela čije je srce stalo. "Zagrobni život, fuj!" Naprosto te čujem kako izgovaraš.

Moraću još mnogo toga sama da isprobam, a isto toliko Huana da zamolim za objašnjenja. Valjda će ih imati. Ako sam ja sada kao novorođenče koje tek sagledava svet oko sebe, a, za razliku od beba, ne vrištim, onda je ovaj svet blagorodniji i manje zastrašujući od onog. Lišen je nagrizajuće razornosti Sveta Pokretnih Tela.

Uvek sam za života želela (a ko nije?) da se kao u "Nevidljivom čoveku" uvlačim gde god hoću, čujem šta ljudi pričaju kad misle da ih niko ne sluša, da putujem kroz vreme i prostor, da saznam šta će biti i šta je bilo! Možda će mi ta neostvarena ljudska potreba sada postati obična svakodnevnica.

Eto, neka to bude moje prvo pitanje Huanu Garsiji Galanu de Olivaresu!

Možda ću moći da putujem i na druge planete! Ali, šta će mi druge planete!? Ionako sam suviše putovala u životu, pa mi sad samo nedostaju dugačka taljiganja ne bih li upoznala zelene Marsovce, ljigave Saturnovce ili udarene Mesečare! Baš me briga kome oni jamu kopaju i kako žive. Ne, ja bih želela da ostanem ovde, ne samo iznad Zemlje nego iznad Balkana. Uostalom, sad i nema zanimljivijeg područja. Zar se nije ceo svet uzmuvaao oko samo jednog delića ovog minijaturnog poluostrva na ovoj nepojmljivo majušnoj planeti!

* * *

- Staša, je l' poznaješ onog tamo? - pita Rina, drhteći od zime i očajanja i podižući kragnu svog raskošnog crnog vizona. - Ti ipak poznaješ više Verinih prijatelja nego ja... Ne shvatam samu sebe: u ovom... ah, ovom razdirućem času, ja razmišljam o tome ko je ko! Ali taj čovek me naprosto prostreljuje pogledom ...

- Ne, ne poznajem ga. Nikad ga nisam video, - odvraća Staša Nestorović šapatom.

- A ja, iako znam da ga ne znam, čini mi se da ga znam...

- Rina, položi cveće... Svi na tebe čekaju, - opominje je Staša.

Jednim maestralnim zamahom svojstvenim osobama koje život provode na pozornici, Rina baca buket na kovčeg podigavši ruku kao da će udariti svom snagom po dirkama klavira usred silovitog kreščenda, a zatim odsutno sluša Stašin govor od deset rečenica, jer je u testamentu -- advokat ih je obavestio -- Vera naznačila da više od deset ne sme da se izrekne.

- Ta moja pedantna prijateljica, - mrmrlja Rina, - na sve je mislila... Tipično za žene rođene u znaku Device... A ja Riba... Moraću i ja da napišem oporuku... Ni ja nemam prirodnog bliskog naslednika... Nikog na svetu! Ah, jadna li sam, - dodaje samosažaljivo.

- Šta to mrmoljiš? - pita Lana Lazić.

- Ništa... Zaključujem da sam sama...

- A muškarci? Ima li ih u poslednje vreme u tvom okruženju?

- Posle Frederika nema. Ali, i da ih ima znam da bi svaki od njih hladno otišao da obeduje i kad bi znao da sam ja otišla da se obesim!

- Rina, sestro slatka, u ljubavi si uvek bila baksuz.

- Da, znam... Lana, je l' poznaješ onog čoveka?

- Onog zgodnog tipa? Ne, a njega svakako ne bi bilo lako zaboraviti... Pitaćemo Kaću. Ona je provela najviše vremena sa našom Veročkom... Ih, da sam znala da će sve ovako zeznuto da se desi, - Lana glasno duva nos, - češće bih dolazila... Pozivala je kod sebe... Uf! Kakva je ovo tragedija! Džibrovski i adrapovski narod, i ista takva zemlja!

- To je moglo da joj se desi i u Lonodnu i u Parizu... I tamo bombe pucaju na sve strane.

- Svejedno... Sad je sve gotovo, završen život. Mogla je da napiše bar još pet-šest romana... Ja sam stvarno očajna! Ne pamtim da sam ikad u životu bila ovoliko očajna! Eto.

- Možda joj je tamo bolje.

- Gde tamo?

- Gde jeste.

- Nemoj da lupetaš, Rina! Ona je tu, ludo jedna, u ovom kovčegu!

* * *

Rina je bacila buket na moj sanduk sa zakašnjenjem, zemlja ga je već uveliko pokrila. Jadnica, zbunila se. Lepa je i tako bleđa. Volela bih da upozna Olivaresa, što će se neminovno desiti jer je Huan tamo, i... i... da se u njega zaljubi. Da li ja opet smišljam priču!? Pa zar i ovde!? U krv mi ušlo to neprestano pretpostavljanje šta će biti i kako bi bilo da nije ili jeste bilo. Hoću li i sada nastaviti da pretpostavljam dolazeću stvarnost, da osmatram i ocenjujem da li se likovi u sadašnjosti ponašaju logično u odnosu na prošlost, i kakav bi im bio, shodno tome, razvojni put do budućnosti? Ah, sva ta nagađanja, jer se nisam slagala sa tvrdnjom da je u umetnosti sve dopušteno, umetnost je iznad i izvan stvarnosti, iznad i izvan morala, iznad i izvan života, umetnike valja razumeti, oni nisu obični ljudi za koje važe obična ograničenja -- za njih, kao ni za Božje ludake ne važe nikakva!11

Šteta što više ne mogu da pišem. Čitaoci bi tek sad uživali! A možda i ne bi, jer bi im moja sadašnja stvarnost zvučala nestvarno... Ne, nije šteta već olakšanje što o sazveždima reči, rečeničnim sklopovima, doslednosti svakog pojedinačnog lika, radnjama koje se raspadaju ili sažimaju, i raznim žanrovima više ne moram da brinem! Uvek sam želela da budem na zlatnoj sredini, na putu između dve krajnosti: svemogućeg pisca, sličnog maštovitim i kapricioznim antičkim bogovima, (Ah, politeizam je neuporedivo zanimljiviji od monoteizma!), i njegovih bespomoćnih junaka...

A šta ću ako mi Huan kaže da mogu da upravljam i menjam tokove ljudskih sudbina, a ne samo da ih pratim i posmatram, što bi mi u ovoj situaciji bilo lagodno i sasvim dovoljno!? Teško meni! Opet snositi odgovornost za nečiju priču! To nije šala, i kod mene takva moć izaziva, ma šta preduzela, zamašnu grižu savesti! S druge strane, uvek me zagolica i podbode ideja svemoći! Možda bih se preko Huana Garsije kao svog izvršioca, mogla umešati u razne povesti raznih vremena! Da, ma koliko se pribojavala, takva sposobnost bi me na izvestan način obradovala.

Moraću da ispitam Huana.

Kako bilo da bilo, ispod moje očevidne zbunjenosti i upitanosti, izgleda mi da leži temeljito dobro raspoloženje! Naravno, podrazumeva se da osećam izvesnu bespomoćnost zbog onih mojih prijatelja koji sa iskrenim bolom tuguju zbog moje smrti. Svesna sam da na sprovodu ima i mnogih koji glume. Nikad mi neće biti jasno zašto onda dolaze na ispraćaj. Zacelo da se uvere da je omražena osoba zaista umrla i da se raduju što oni nisu. U principu smatram da bi živi trebalo brzo da prebole mrtve, retko da ih pominju, a najzad potpuno zaborave poput nemilog ili sramnog postupka, i, oslobođeni tereta, da nastave tumaranje svojim životnim putanjama. Ali, uglavnom nije tako. Moram izneti na videlo da ni ja, u ovom času, ne bih bila ushićena da mi se na grob baš nikad više ne stavi ni cvetak... ili pak kamičak, ako bi došao neko od moje izraelske rodbine. Do toga mi je, otvoreno izjavljujem, toliko stalo da neću, po običaju, da zakeram i sitničarim u razglabanju zbog koga živi posećuju groblje -- zbog sebe ili zbog nas, -- zašto pedantno i predano priređuju ritualne svečanosti (smišljene prvenstveno zarad njihovog rasterećenja) zamajavajući

se nepotrebnim radnjama (da bi ispunili i sebi olakšali vreme žalosti ako je uopšte osećaju)... Hm! Ocenjujem ovaj moj novorođeni cinizam kao nepreporučljiv i neprigodan, jer mi je zasad veoma važno da moj grob ne ostane pust. Pretpostavljam da je ova moja želja pitanje sujete, tog preostalog zemaljskog obeležja, kojeg ću se, Bože zdravlja, u vanzemaljskom bitisanju najzad otresti.

I kakav me je to sad odjednom đavolasti pokretač takao i izazvao ovakve, istinu govoreći, uznemirujuće i oprečne misli dok prisustvujem rođenoj sahrani!? Izvesno je da mi ona, kao takva, nije naročito zanimljiva, i da jedva čekam da se završi cela ta običajna parada...

Uh, napokon krenuše! Sad će se svi sakupiti u mojoj kući da mi suznih očiju, utihlih glasova i usahljih osmeha popiju "za dušu". Iako je to samo još jedna olakšica živih za žive čije su razložnosti nesvesni jer ne znaju da je ta duša i te kako prisutna, taj običaj zdušno pozdravljam. Posle onakvog, doslovce bombastičnog nestanka moje ličnosti, to jest, lika i tela, zaslužila sam da popiju u moju čast i za uspešan nastavak mog bivstvovanja najbolje alkoholne napitke, "čivas", "glenfidik", "remi marten" i moju omiljenu domaću subotičku kajsijevaču.

Dakle, sad već postaje zanimljivo: sa nestrpljenjem očekujem odjek čitanja mog testamenta. Kakvo će iznenađenje izazvati činjenica da sam sva svoja pokretna i nepokretna imanja ostavila svima nepoznatoj osobi, mom izaslaniku na zemlji, Huanu Garsiji Galanu de Olivaresu. Uspela sam na brzinu da ga obavestim da će se sada zvati Jovan Galanić, jer sam ga tako nazvala u svojoj poslednjoj volji smatrajući da je špansko plemićko ime neprikladno za Balkan. I nije li čudno i neobjašnjivo za podanike Sveta Pokretnih Tela, kome sam do nedavno i sama pripadala, da sam odlučila, ne znajući zašto, da ostavim sva svoja dobra toj ličnosti-priviđenju još polovinom osamdesetih, odmah pošto sam prepoznala njegovo učestalo prisustvo u svom životu kao čin čije mi ponavljanje govori o nečemu daleko važnijem i dubljem od života samog.

Takođe sam naložila u svojoj poslednjoj pokretnotelesnoj volji da se na mermernu ploču, pored maminog i mog imena ureže jedan mali Magen David. Zlatna šestokraka zvezda i beli krst: to sam ja.

* * *